

POGLAVLJE 1

NEOLIBERALNA DOKTRINA I EKONOMSKA POLITIKA U SRBIJI

Božo Drašković¹

Apstrakt

Ekonomska politika u Srbiji u poslednjih petnaest godina koncipirana je i sprovedena dominantno na doktrinarnim postulatima neoliberalističke ekonomske doktrine. Državni intervecionizam koji se s vremena na vreme pojavljivao temeljio se i danas temelji ne na Kenzijanizmu nego na neoliberalnoj koncepciji ublažavanja negativnih efekata ekonomskih kriza kroz intervencije u fiskalnoj i monetarnoj ravni. Strategija ekonomske politike se zasnivala, a i dalje zasniva na sprovedenju modela potpune privatizacije, deregulacije i liberalizacije. Povlačenje države iz neposredne ekonomske aktivnosti kroz vlasništvo nad preduzećima opravdava se a priori njenom ekonomskom neefikasnošću. Istovremeno polazi se od pretpostavke da će privatna svojina po automatizmu sa uspostavljanjem liberalnog samoregulišćeg tržišta faktora proizvodnje, dovesti do ekonomskog rasta, razvoja a samim tim i do optimalnog nivoa zaposlenosti. Ekonomska teorija, naročito njen kritički deo, nema preciznu i jasniju koncepciju u vezi sa potrebama, uslovima i pretpostavkama održavanja državne svojine u realnom sektoru. Povlačenje države iz realnog sektora opravdava se negativnim efektima uplitanja političkog faktora u upravljanju raspoloživim resursima. Istovremeno polazi se od hipoteze da privatni sektor i privlačenje stranih investitora može rešiti ekonomske i socijalne probleme Srbije.

Samoregulišuće tržište uz pogrešno koncipiranu ulogu države u sprovedenju ekonomske politike u Srbiji, beleži negativne rezultate.

Rezultati do sada vođene ekonomske politike temeljene na doktrini neliberalizma su neodrživi: industrijska proizvodnja je zanemarena, rast domaćeg bruto proizvoda je nedovoljan, nezaposlenost i spoljna zaduženost su visoki, a rast siromaštva permanentan.

---

¹ Prof. dr Božo Drašković, Institut ekonomskih nauka, Beograd, e-mail: bozo.draskovic@ien.bg.ac.rs

Ključne reči: neoliberalizam, tržište, samoregulacija, ekonomska politika, državni intervencionizam

UVOD

Ekonomska politika u Srbiji, kao uostalom u svim tranzicijom zahvaćenih zemalja kreira se i sprovodi na temeljima neoliberalne doktrine. Razlike u ekonomskoj politici se svode isključivo na aspekte intenziteta u doslednosti primene svih mera neoliberalne doktrine. Ekonomska politika u Srbiji po neoliberalnoj doktrini sprovodi se u poslednjih petnaest godina. Neoliberalne dogme mogu se sažeti na sledeće: o apsolutnoj efikasnosti i dominaciji privatne svojine na drugim oblicima svojine, u odnosu na društvene i državnu; svemoćnoj racionalnoj samoregulaciji tržišta kao višoj sili u čije mehanizme se ne sumnja; dominaciji individualnog interesa nad bilo kakvim opštim, odnosno društvenim interesima; rešavanje problema ekonomskih kriza i socijalnih neravnoteža uz strogo ograničene intervencije države u oblasti monetarne i fiskalne politike; ekonomski rast i razvoj rešava privatni sektor sam po sebi uz privlačenje stranih direktnih investicija; isključivanje države iz bilo kakvog direktnog uplitanja u realni sektor, odnosno u svojinska prava nad preduzećima; privatizacija javnog sektora kao pretpostavka njegove efikasnosti. To su ključne dogme na kojima se temelji ekonomska politika.

Bez obzira na to što su ključni pokazatelji o ekonomskom i socijalnom stanju krajnje nepovoljni i imaju trend daljeg pogoršavanja, nema naznaka ka pomeranju ekonomske politike prema mogućim pristupima Kenzijanske ekonomske doktrine i na njoj zasnovane ekonomske politike. Umesto primene Kenzijanske ekonomske politike na delu je primena neoliberalnog modela. A rezultati primenjivane ekonomske politike ispoljavaju se u: padu industrijske proizvodnje; rastu nezaposlenosti i spoljne zaduženosti; porastu siromaštva i rešavanja problema deficita uz dalje smanjivanje potrošnje umesto podsticanja proizvodnje, pre svega domaćih privrednih subjekata.

DOKTRINARNE DOGME NEOLIBERALIZMA

Individualne slobode i nejednakosti kao uslov ekonomskom napretku

Prva neoliberalna dogma prihvaćena i ugrađena u temelje neoliberalne ekonomske politike, kasnije uobličena u političkom programu Vašingtonskog konsensusa, odnosi se na pitanje ekonomskih nejednakosti i slobode. U osnovi

neoliberalne doktrine se nalaze individualni interesi pojedinca i njegove slobode da saglasno svojim interesima sledeći egoističke interese ostvaruje sopstvene koristi ne obraćajući pažnju na interese drugih i ne oslanjajući se na druge, pa samim tim i na državu. Individualizam i pojedinačni interesi, čak i neograničena pohlepa, su temeljni faktor koji služi kao podsticaj za ekonomsku aktivnost pojedinca. Doktrina ne pojašnjava odnos između parcijalnog i opšteg, odnosno individualnih interesa i način konstituisanja opštih interesa. Sledbenici doktrina izbegavaju da pojasne svoj odnos prema pitanju postojanja i načina konstituisanja opštih interesa. Opšti interesi po njima predstavljaju ograničenje ličnih sloboda, a primat se mora dati ličnim interesima. Pretpostavka doktrine je da će pojedinci vođeni sopstvenim interesima, radeći nepogrešivo u korist sopstvenih interesa na taj način obezbediti i najbolja rešenja za društvo u kome pojedinci deluju. Delujući u sopstvenom interesu bogati pojedinci kao preduzetnici će samim tim „povući one sa dna“ to jest siromašne pojedince (Hayek, 1998)². Navedeni automatizam upućuje na veru u to da će pojedinci isključivo vođeni sopstvenim interesima, po prirodi stvari, dovesti do zadovoljenja i zajedničkih interesa. Ponekad je to i moguće da se ostvari i u empiriji, ali to se dešava samo onda kada nastaju ciklusi prosperiteta posle ekonomskih kriza. Pozitivan učinak mehanizma automatizma samoregulacije je u uslovima ekonomskih kriza neizvesan. Neizvesnost i negativni ishodi se manifestuju otuda što pojedinci vođeni interesima gomilanja sopstvenog bogatstva kroz uzajamnu konkurenciju generišu stvaranje monopola nad bogatstvom i dohocima. Sledstveno tome u društvu nastaju sve veće nejednakosti. Unutar zajednice usled potpuno slobodnog delovanja pojedinca u sopstvenom interesu dolazi do koncentracije svojine u rukama manjine što često može dovesti do stvaranja ekonomskih i socijalnih kriza i problema koji nastaju usled nezaposlenosti i opadanja kupovne moći većine stanovništva. Neoliberalna doktrina polazi od toga da jedino ograničenje slobode pojedinca unutar zajednice može biti sloboda drugog pojedinca regulisana unutar društvene zajednice posredstvom „vladavine prava“. Vladavina prava, u suženoj interpretaciji, ima za zadatak da obezbedi slobodu pojedinca, poštovanje ugovora i obezbedi zaštitu svojinskih prava. Postojanje i funkcija države kao ekonomskog aktera i klasne tvorevine nije u fokusu posmatranja neoliberalne doktrine.

Neoliberalna doktrina polazi od premise da je rastuća nejednakost neophodan uslov za podsticane ekonomskog a time i ukupnog razvoja. Nejednakost se ogleda u nejednakostima u raspolaganju društvenim bogatstvom, odnosno resursima i stvorenim kapitalom, što implicira i nejednakosti u dohocima. Kritičari navedene teze neoliberalne doktrine o nejednakosti, ne zauzimaju istovremeno stanovište o

---

² Videti šire u F. A. Hayek, *Poredak slobode*, izdanje Global Book, Novi Sad 1998.

potrebi uspostavljanja egalitarničkog poretka. Za diskusiju je otvoreno sledeće pitanje? Koji nivo nejednakosti u društvu je prihvatljiv i koji mehanizmi i kakva uloga države je neophodna u cilju smanjenja nejednakosti³.

Napred smo razmatrali osnovne elemente problem slobode i nejednakosti sa stanovišta šire društvene teorije i njihovih ekonomskih implikacija. Pitanje ličnih i političkih sloboda pojedinca se ne dovodi u pitanje. Ovde se dovodi u pitanje granica slobode sve manjih grupa pojedinaca da gomilaju bogatstvo i dohotke u sve manji broj ruku, a što potom dovodi do neslobode drugih, većine pojedinaca u društvu, koji ostajući bez materijalnih uslova za život, postaju neslobodni. Na problem nejednakosti, kao ograničavajući faktor za razvoj u SAD ukazuje i Zbignjev Bžežinski⁴, za koga se ne može tvrditi da pripada kritičarima neoliberalne doktrine. On u navedenom radu izlaže ključne komparativne podatke da je u SAD 1980. godine 5% najbogatijih domaćinstava raspolagao sa 16,5% ukupnog dohotka, da bi se procenat učešća najbogatijih u 2008. godini povećao na 21,5% u ukupnom dohotku. U istom periodu kod 40% najsiromašnijih domaćinstava u Sjedinjenim američkim državama je došlo do opadanja učešća u ukupnom dohotku sa 14,4% iz 1980. godine na 12% u 2008. godini.

Kada se radi o Srbiji sasvim je dovoljno istaći sledeća dva indikatora. Prvi indikator, da preko 24% stanovništva se nalazi u zoni „rizika od siromaštva“. Navedeni izraz služi kao ublažavajuća formulacija za ekonomsku bedu u kojoj se u procesu tranzicije našla skoro ¼ stanovništva Srbije. Drugi indikator je da je stvarna stopa nezaposlenosti blizu 30% dok je statistička prema anketi radne snage na nivou od oko 20%⁵.

Pitanje svojine njene efikasnosti i tragedija zajedničkih dobara

Neoliberalna doktrina u temelje ekonomskog poretka slobodnog društva postavlja slobodu privatnog vlasništva uopšte, a pod tim podrazumeva pre svega privatnu svojinu nad sredstvima za proizvodnju i pravima koja proističu iz svojine. Neoliberalna doktrina se dosledno protivi postojanju bilo kakvih oblika kolektivne, odnosno državne svojine. Preciznije, državna svojina je moguća samo tada, i u područjima u kojima, ne postoji privatni interes pojedinca da poseduje neki oblik sredstava odnosno dobara. Neoliberalna doktrina ne pravi razliku između lične

---

³ Na probleme nejednakosti u širokom istorijskom horizontu je celovito analizirao Toma Piketi u delu *Kpitalizam u XXI veku*, Akademska knjiga, Novi Sad 2015, str. 257-502.

⁴ Z. Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta*, Albatros plus, Beograd 2013.

⁵ Podaci RZS, 2014.

svojine za zadovoljenje egzistencijalnih potreba, odnosno potrošnje na jednoj strani, u odnosu na svojinu nad sredstvima za proizvodnju koja služi za ostvarivanje proizvodnje koja se organizuje u cilju stvaranja profita i akumulacije za koncentraciju ličnog bogatstva. I ovde neoliberalna doktrina polazi od stanovišta da će pojedinac racionalnom upotrebom privatnih sredstava za proizvodnju (kapitala) radeći u svom ličnom interesu istovremeno, svakako nenamerno, doprineti i ostvarivanju opštih, odnosno širih društvenih interesa. Ideal lične svojine i mogućnost da se ostvari „ideal“ pojedinca da nema nikakvu svojinu, Hajek formuliše na sledeći način: „Jedno od dostignuća modernog društva jeste da pojedinac može da uživa slobodu praktično bez ikakve svojine (izvan ličnih stvari, poput odeće, pa čak i ove stvari mogu da budu iznajmljene)“ (Hajek, 1998. str. 127). Ideal privatne svojine u neoliberalnoj doktrini se proširuje i na uspostavljanje pojedinačnih (ličnih) svojinskih prava nad prirodnim resursima, odnosno dobrima koje je moguće privatizovati. Doktrina polazi od hipoteze da će, na primer, pojedinac vođen svojim ličnim interesom racionalno upravljati šumama kao zajedničkim resursima. Polazi se od pretpostavke da će pojedinac kao vlasnik šumskih resursa racionalno upravljati navedenim ekonomskim odnosno prirodnim resursima istovremeno održivo tako da će zadovoljiti i ekološke standarde u održivosti resursa. U dokazivanju doktrine, Hajek kao i njegovi sledbenici slepo drže „neoborive“ teze da se zajednički prirodni resursi ukoliko se ne privatizuju podvrgavaju ekstremnoj eksploataciji, odnosno „sumraku zajedničkih dobara.“ Tezu o „sumraku zajedničkih dobara“ formulisao je u svom članku iz 1968. godine Geret Hardin⁶. Teorijski koncept je kasnije devedesetih godina osporen i doveden u pitanje u radovima Elinor Ostrom, koja je na istorijskim primerima dokazala mogućnost racionalnog ekonomskog i održivog ekološkog upravljanja zajedničkim resursima od strane lokalnih zajednica, a da ti resursi nisu privatizovani⁷. Odnosno suprotno, da pojedinci vođeni svojim interesima za uvećanjem profita i bogatstva mogu donositi odluke čija posledica je iscrpljivanje obnovljivih i neobnovljivih resursa. Usled toga nastaju negativne eksternalije koje postaju individualna korist, generišući istovremeno društveni trošak zagađenja životne sredine.

Polazeći od aksioma da je postojanje društvene i državne svojine *a priori* ekonomski neefikasno, uspostavljena je ekonomska politika privatizacije po svaku cenu, koja je trebalo da obezbedi ekonomski rast i razvoj. U Srbiji privatizacija nije

---

⁶ Hardin Garrett (1968), *The Tragedy of the Commons*, Science, vol 162, december 1968, str. 1243-48. Videti širu interpretaciju u B. Drašković, *Ekonomske aspekte ekološke politike*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2012.

⁷ Šire videti u Elinor Ostrom, *Upravljanje zajedničkim dobrima, Evolucija institucija za kolektivno delovanje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

dovela do ekonomskog rasta i razvoja. Ostaje za diskusiju otvoreno pitanje zašto se to dogodilo?

Uzroci su brojni, a jedan od njih je empirijski dokaz da privatna svojina i privatizacija svih sredstava za proizvodnju, po automatizmu u svim društvima i u svim istorijskim okolnostima ne dovodi do ekonomskog i socijalnog progressa⁸. Neoliberalna doktrina, pojam privatizacije reducira samo na jednu dimenziju. Pod privatizacijom se podrazumeva prenos svojinskih prava sa države kao manje efikasnog subjekta na privatna lica kao ekonomski efikasnije upravljače. Dakle, neoliberalna doktrina stoji na stanovištu da zajedničko vlasništvo pruža manju verovatnoću da će proizvodni resursi biti alocirana ka njihovoj najvećoj upotrebnoj vrednosti. Ukoliko je to tako, onda je i autput njihove upotrebe manji, odnosno prinos od tih sredstava je manji u poređenju sa pretpostavkom da privatna svojina nad proizvodnim resursima vodi ka njihovoj efikasnijoj alokaciji, a time i ka većem učinku tih resursa u vidu povećanja prinosa. Doktrina se dalje ne bavi problemom raspodele prinosa. Po prirodi stvari koje proističu iz svojinskih prava, prinosi treba da pripadnu vlasniku, a to je pojedincu, odnosno grupi pojedinaca – vlasnika.

Ovo nas dovodi do manje spominjanog ili čak „zaboravljenog“ drugog aspekta prenosa svojinskih prava sa zajednice i države na privatnog vlasnika. To je pitanje funkcionalnog aspekta svojine. Svojina nad sredstvima za proizvodnju sama po sebi, sem lične svojine neophodne za ličnu potrošnju, nema poseban značaj bez njenog funkcionalnog aspekta. A funkcionalni aspekt privatizacije predstavlja „prenošenje prava na višak profita proizvodnje nekog preduzeća sa državnog na privatni sektor uz propratne promene regulativne politike.“⁹ Dakle, suština privatizacije je u prisvajanju viška vrednosti, koji možemo svesti na profit. Umesto države ili kolektivnih „vlasnika“ u društvenim preduzećima, profit posle privatizacije pripada njenim novim vlasnicima malim grupama fizičkih lica. Ne postoji ni jedan dokaz koji će dovesti do zaključka da će pojedinci po automatizmu organizujući proizvodnju kroz proces prisvajanja profita, namerno činiti, sem lične, bilo kakvu društvenu korist. U ovom problemu generiše se jedan od uzroka nastajanja ekonomskih kriza, kada država u nameri da smanji negativne posledice ekonomskih kriza mora da se umeša u ekonomski život, ne samo kroz mere fiskalne i monetarne politike, nego i kroz mere industrijske politike. Industrijska politika podrazumeva aktivnu ulogu države u nacionalizaciji i osnivanju preduzeća kao i u politici direktnih ulaganja u razvoj infrastrukture.

---

⁸ Opširnije videti u B. Drašković, *Kraj privatizacije posledice po ekonomski razvoj i nerazvijenost u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka Beograd, 2010.

⁹ George Yarrow, *Privatizacija u teoriji i praksi*, Časopis Pogledi, Split 1998. str. 388.

Uloga države u ekonomskim poslovima

Neoliberalna doktrina zauzima stanovište da bi država trebalo da se podalje drži od učešća u neposrednim ekonomskim aktivnostima. Ideal države po shvatanju zastupnika neoliberalne doktrine jeste da obezbedjuje pravni poredak, obezbedjuje poštovanje ugovora i štiti svojinska prava. Kao nužno zlo mešanja države u ekonomski život priznaje se njena funkcija u kreiranju i emisiji novca, ali ovo samo kao nužno zlo. Hajek je razmatrao čak i tezu da bi na slobodnom tržištu, slobodni učesnici, bez mešanja države mogli iznaći najbolje oblike novčanog sistema¹⁰. Neoliberalna doktrina dopušta mogućnost učešća države kao aktera na tržištu samo u onim slučajevima u kojima privatni sektor u težnji ka osvajanju profita nije zainteresovan za ulaganja u pojedine oblasti, naročito u projekte infrastrukture koji na kratak rok ne donose profit. Međutim, neoliberalna doktrina je revnosna u propovedanju nužnosti privatizacije infrastrukturnih objekata nakon njihove izgradnje od strane države. Doktrina se zalaže u ime ekonomske efikasnosti da se izvrši privatizacija oblasti komunalnih delatnosti kao što su snabdevanje gradova vodom, infrastrukture za prenos električne energije, pa i nacionalnih i gradskih parkova. Za razliku od kasnijih Hajekovih sledbenika koji zastupaju stanovište o potpunom isključivanju države iz realnog sektora ekonomskog života, sam Hajek je zauzimao nešto fleksibilnije stanovište. On je smatrao da je moguće da postoje državna preduzeća, ali da ta preduzeća ne treba da imaju povoljniju poziciju u odnosu na privatna preduzeća. Dakle, državna preduzeća ne treba da imaju subvencije ili druge povoljnosti koje bi im omogućavala prednosti, odnosno monopolski položaj u odnosu na konkurentna državna preduzeća¹¹. Hajek nije razmatrao mogućnost da sama država ne za preduzeća u svom vlasništvu, već za preduzeća u privatnom vlasništvu može i realno stvara prostor za monopolsko ponašanje, a monopolski profit prisvajaju privatni vlasnici. Ovakve mogućnosti se, ne retko, koriste naročito u okolnostima kada država daje monopolski položaj pojedinim privatnim preduzećima i to u različitim granama privrede, ne samo u sektorima gde se ispoljavaju prirodni monopoli.

U uslovima ekonomskih kriza kada se ispostavi nesposobnost tržišta da razreši samu krizu ili troškovi razrešenja krize mogu biti ekonomski i socijalno previsoki,

---

¹⁰ Videti F. Hajek, *Poredak slobode*, Novi Sad 1998, str. 195.

¹¹ Videti Hajek, *ibid.* 1998.

neoliberalna doktrina dopušta mešanje države, odnosno državnu intervenciju ali samo u segmentu kojim država treba da interveniše na sektoru „ponude novca“¹².

Valja praviti striktnu razliku u vezi sa prirodom oblika ulogom države u ekonomskom životu. Uloga države može biti dvojaka. Država može delovati u cilju stvaranja ambijenta za ekonomski i socijalni razvoj i pri tome biti direktno aktivan učesnik (vlasnik resursa) u tom procesu, dakle ne samo posredstvom fiskalne i monetarne politike. Država može delovati i tako što se stavlja direktno ili indirektno u funkciju subjekta koji podržava krupni kapital da za njegove vlasnike generiše sve veće bogatstvo na taj način doprinoseći sve većim ekonomskim i socijalnim razlikama unutar društva. Navedene dve uloge države nisu međusobno striktno odvojene. Država se u isto vreme može javljati i u jednoj i u drugoj ulozi. Razlika je samo u tome koja od njih u kom periodu je dominantna. U tranzicionim društvima iz socijalizma u kapitalizam institucije države su često bile stavljene u službu preraspodele bogatstva sa društva u korist pojedinaca.

Uloga slobodnog tržišta

Neoliberalna doktrina polazi od stanovišta da jedino slobodno, ničim ne ometano, tržište vrši optimalnu alokaciju resursa i obezbeđuje spontani ekonomski napredak i razvoj. Ideja slobodnog tržišta na prvi pogled je sasvim prihvatljiva uz pretpostavku da su svojinska prava disperzirana te da ne postoji stalna težnja ka koncentraciji kapitala i zauzimanja monopolske pozicije na tržištu. Tržište kao i država su društvene tvorevine, nisu nikakva božanska tvorevina kojima se čovek klanja kao kakvim totemima. Tržište, sasvim uopšteno, može se definisati kao prostor i vreme na kome se susreću ponuda i tražnja nezavisnih učesnika. Neoliberalna doktrina pridaje tržištu osobine više sile, koja poseduje samoisceljujuću ekonomsku moć. Tržište nije savršen regulator priznaju i zastupnici teorije tržišnog fundamentalizma. Ukoliko je tržište nesavršeno onda je neophodno njegovo regulisanje. Postavlja se samo pitanje definisanja mere spoljne regulative tržišta u odnosu na tržišne autonomne zakonitosti samoregulacije. Kritičari neoliberalne doktrine tržišta, ne smatraju da su tržište i

---

¹² Milton Fridman je u objašnjavanju ekonomske krize iz 1929-33 godine kritikovao vladu što nije pravovremeno povećala ponudu novca. Ovde Fridman upada u protivurečnost sa idealom samoregulisanoog tržišta. Jer ako je količina zlatnog novca fiksna, ukoliko se ova nalazi u rukama bogatih ljudi-preduzetnika koji zbog rizika nisu spremni da investiraju, onda država da bi povećala ponudu novca može ili da upotrebi svoje ograničene zlatne rezerve, ili da oporezuje bogate i oduzme im na taj način zlato ili pak da odustane od zlatnog standarda i da emituje papirni novac sa iluzijom da takav novac ima potpuno pokriće u zlatu. (M.Fridman), *Kapitalizam i sloboda*, Global Book, Novi Sad, 1997.

njegove zakonitosti nešto što se može zameniti „svesnom“ planskom regulativom. Umesto neoliberalnog tržišnog fundamentalizma neophodna je državna intervencija u ograničavanju negativnih tržišnih ishoda u koje spada generisanje ekonomskih i socijalnih nejednakosti, kao i težnji da se na tržištu uspostave socijalno neodrživa koncentracija vlasništva i monopoli.

Učinci neoliberalne ekonomske politike u Srbiji

Ekonomska politika, sa više ili manje doslednosti, u Srbiji je kreirana i sprovedena na teorijskim polazištima neoliberalne doktrine. Pojednostavljeno definisana, ova ekonomska politika se svodila na brzu privatizaciju, deregulaciju i liberalizaciju. Očekivanja kreatora ekonomske politike u poslednjih petnaest godina su bila da će privatizacija, deregulacija i liberalizacija podstaći konkurenciju, racionalnu ekonomsku alokaciju resursa, dovesti do rasta ekonomske efikasnosti, a posledica toga bi trebalo da bude ukupni društveni razvoj. Očekivani ciljevi primenjene ekonomske politike se nisu realizovali. Na pogrešnoj doktrini utemeljena ekonomska politika se pokazala kao neuspešna. Neuspesi su zabeleženi na svim ključnim sektorima: slomu industrijskog sektora; neodrživom inicijalnom rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP) kao rezultatu transfera društvene i državne svojine; rastu javnog duga kao posledice nedovoljne proizvodnje i nesrazmernom nivou potrošnje u odnosu na realni ekonomski rast; rastu i održavanju visokih stopa nezaposlenosti kao posledici pada investicija i raspada tržišta prethodne Jugoslavije; promenljiv ritam privlačenja stranih direktnih investicija; obuzdavanje inflacije; i rast deviznih rezervi.

U narednom delu izlaganja sasvim kratko sa prikazom nekih od ključnih ekonomskih pokazatelja ilustrujemo kardinalne neuspehe ekonomske politike u minulom desetogodišnjem periodu od 2003-2013. godine.

Pre izlaganja ključnih pokazatelja neophodno je, ilustracije radi, pokazati da je predtranzicioni samoupravni ekonomski sistem bio ekonomski i socijalno uspešniji od tranzicionog, sada već postranzicionog perioda.

Često se u javnom dijalogu ekonomski razvoj koji se odvijao od 1960. godine do 1990. godine omalovažavao sa tvrdnjama da se radilo o razvoju utemeljenom na zaduživanju zemlje, pa su stope ekonomskog rasta i društvenog razvoja „opravdavane“ trošenjem stranih kredita. Tabela izložena u nastavku sa prezentiranim podacima sasvim argumentovano opovrgava navedene kritike.

Tabela 1. Zaduzenost Jugoslavije u inostranstvu u periodu 1970-1980. godina
u milijardama USA \$

	1970	1973	1975	1977	1979	1980
Ukupna zaduzenost	2,3	4,7	6,6	9,5	15,2	18,9
Stepen zaduzenosti ili % otplate prema deviznom prilivu*	18	15	15	17	21	20

* bez kratkoročnih kredita; Izvor podataka: Kriza i reforme, Savezni zavod za društveno planiranje i Savezni zavod za statistiku, Beograd 1989, str. xvii

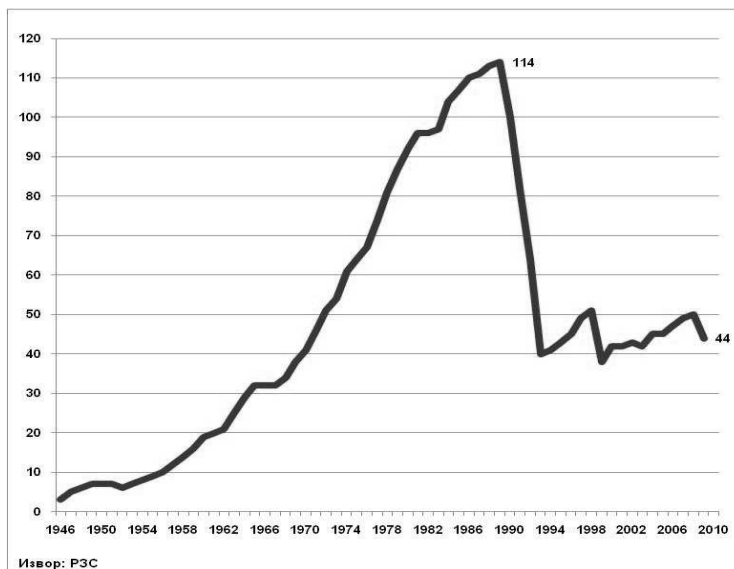
Tabela 2. Učešće industrije u BDP u % u periodu 1960-2010 godina.

	1960	1965	1970	1980	1990	2010
Učešće industrije u BDP u %	16,5	20	20	25	24,7	15,9

Izvor: RZS i B. Petrović 2013

Bitan, „staromodan“ ne i neoliberalni, pokazatelj stanja ekonomije jedne zemlje predstavlja indikator učešća proizvodnje razmenjivih dobara, odnosno industrijske proizvodnje u BDP. Učešće industrijske proizvodnje u BDP u Srbiji u već postranzicionoj 2010. godini (15,9%) je manji od onog koji je iznosio 1960. godine (16,5%). Maksimalno procentualno učešće industrijske proizvodnje u BDP je zabeleženo 1980. godine i iznosilo je 25%.

Grafikon 1. Kretanje industrijske proizvodnje u Srbiji u periodu 1946-2010. godina

Prezentirani grafikon pokazuje permanentni rast industrijske proizvodnje u Srbiji u periodu 1946-1990. godina, da bi nakon raspada tržišta prethodne Jugoslavije, nakon sankcija i nove tranzicije posle 2000. godine, industrijska proizvodnja zauzela poziciju oscilacije na nivou oko 40% nivoa koji je imala 1989. godine.

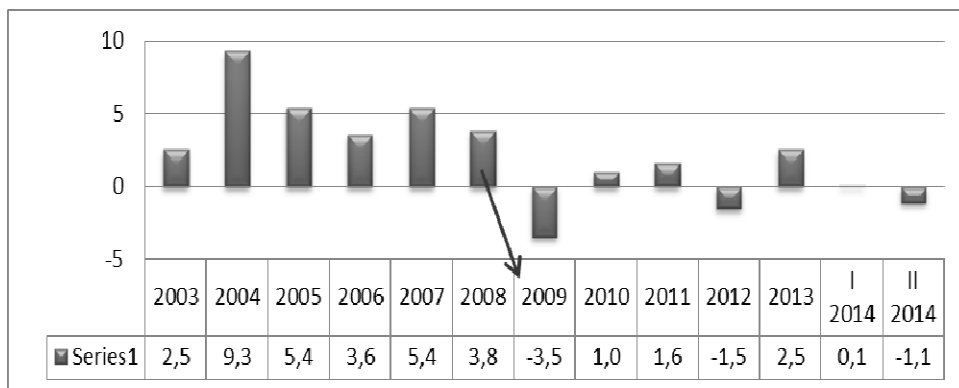
Tabela 3. Industrijski radnici u Srbiji u periodu 1960-2010. godina.

	1960	1990	2010
Industrijski radnici	389.000	998.000	312.000

Izvor: RZS i B. Petrović 2013.

Sa drastičnim padom industrijske proizvodnje, odnosno industrijskog sektora, logična posledica tog procesa je i drastično opadanje broja industrijskih radnika u Srbiji. Broj industrijskih radnika je u 2010. godini bio niži od broja radnika zaposlenih u industrijskom sektoru pre pedeset godina. U vezi sa problemima industrijskog sektora više pogledati u (B. Drašković, V. Aleksić, J. Minović, 2014)¹³.

Grafikon 2. Realan rast GDP Srbije, u %

Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS, 2014.

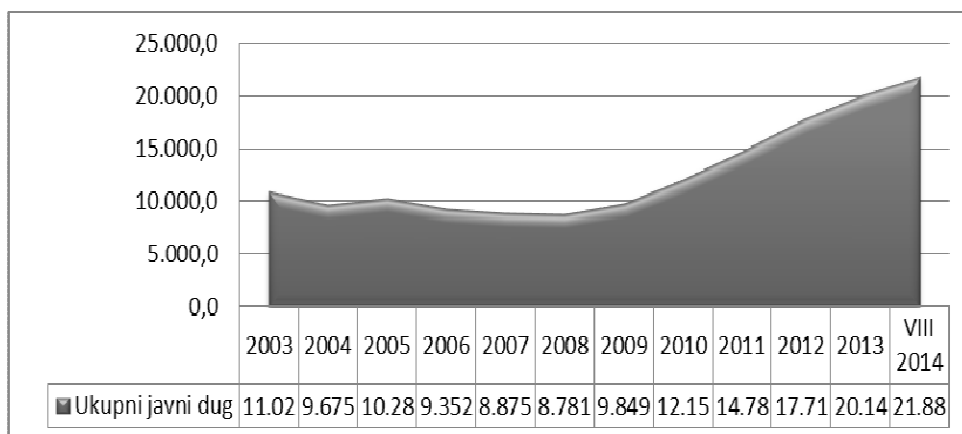
Kretanje pozitivnog rasta BDP u prvim neoliberalnim tranzicionim godinama od 2003-2007. godine, pokazuje da su zabeležene stope rasta posledica kumulativnog uticaja dve grupe faktora. Prva grupa faktora se odnosi na prilive od prodaje društvenih i državnih preduzeća iz inicijalne faze privatizacije. Drugu grupu, čine prilivi stranih direktnih investicija. Kada su navedeni transferi presušili uz

¹³ Božo Drašković, Vesna Aleksić, Jelena Minović, *Problemi deindustrijalizacije u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka Beograd, 2014.

sadejstvo svetske finansijske krize iz 2008. godine, došlo je do drastičnog pada stope BDP koja se kretala neznatno u plusu, a potom zapadala u minuse zaključno sa 2014. godinom.

Stanje nacionalne ekonomije treba posmatrati i na osnovu kretanja ukupnog javnog duga. U Srbiji tranzicioni neoliberalni period primenjivane ekonomske politike, karakteriše to da je u periodu napred opisanih stopa rasta BDP obeležilo čak i smanjenje ukupnog iznosa javnog duga. (Videti grafikon 3). Kada su presahli prihodi od privatizacije, javni dug se značajno uvećao i to sa 9,8 milijardi EUR iz 2009. godine na 21,8 milijardi EUR u prvoj polovini 2014. godine. Istovremeno sa rastom javnog duga došlo je do opadanja stopa BDP.

Grafikon 3. Ukupan javni dug Srbije, miliona EUR

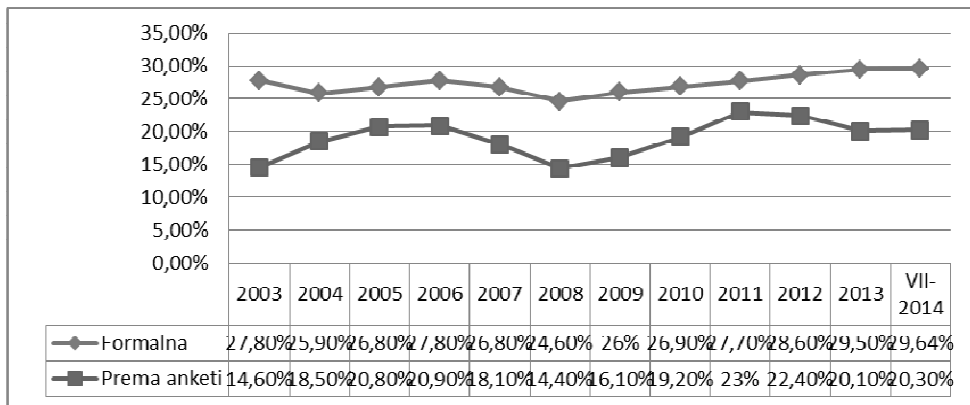
Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS, 2014.

Sledeći relevantan indikator stanja ekonomije jedne zemlje iskazuje se posredstvom kretanja stopa nezaposlenosti u određenom vremenskom horizontu. Zastupnici doktrine neoliberalizma su propovedali to da će u inicijalnoj fazi privatizacije, liberalizacije i deregulacije dovesti do kratkoročne kontrakcije ekonomskog sistema što će pratiti i trenutni porast stope nezaposlenosti, a nakon toga će doći do konsolidacije privatizovane privrede, što će dalje voditi do ekonomskog procvata. Prirodno, saglasno tome doći će i do rasta zaposlenosti, smatrali su zastupnici neoliberalne doktrine. Propovedana obećanja se nisu dogodila. Nasuprot obećanjima ispoljio se dugoročan sistemski defekt, čije posledice ne može da sakrije ni promena metodologije u praćenju, evidentiranju i iskazivanju stopa nezaposlenosti.

Metod iskazivanja stope nezaposlenosti koji se temelji na anketi radne snage daje povoljniju, „lepšu“ sliku kada se radi o stopama nezaposlenosti. I ova „lepša“ slika nije ni malo ružičasta, ona beleži to da je stopa nezaposlenosti sa 15% iz 2003. godine porasla na 20% u 2013. godinom sa trendom daljeg rasta u 2014. godini.

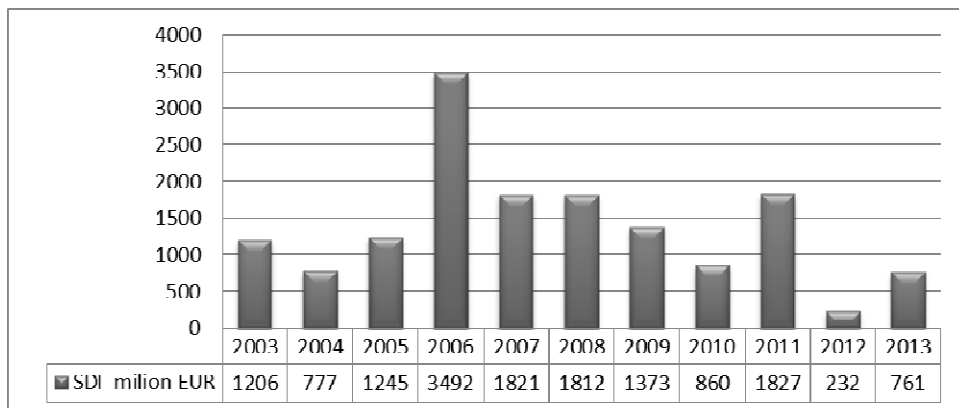
Stvarna stopa nezaposlenosti, ovde smo je definisali pojmom formalna, pokazuje da je nivo nezaposlenosti kontinuirano u celom posmatranom periodu izuzetno visok i pokazuje oscilaciju ove stope od 27,8% iz 2003. godine do 29,5% u 2013. godini.

Grafikon 4. Kretanje stope nezaposlenosti u Srbiji u periodu 2003-2014. godina

Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS, 2014.

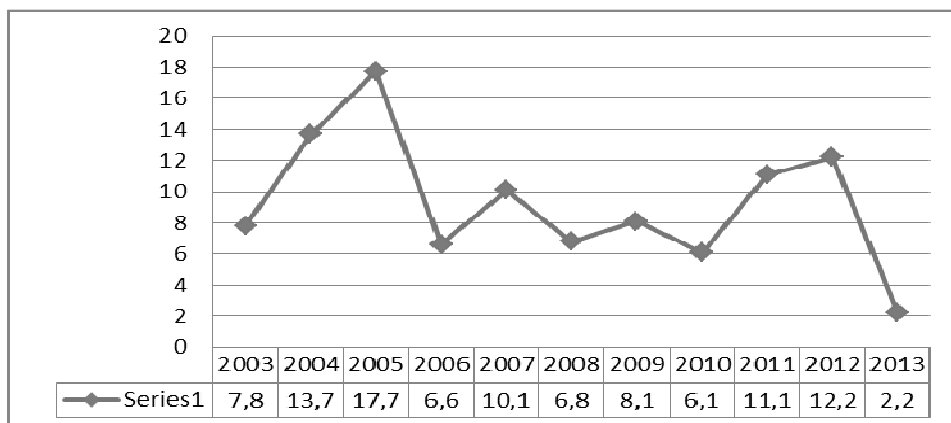
Grafikon 5. Strane direktne investicije u Srbiji 2003-2014. godina, (miliona EUR)

Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS i NBS, 2014.

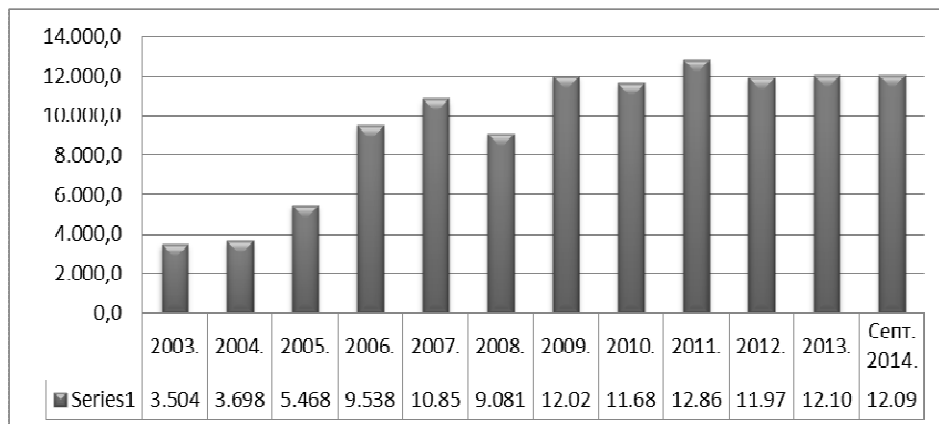
Tempo rasta stranih direktnih investicija (SDI) karakteriše to da su ove rasle u inicijalnom periodu neoliberalne tranzicije u Srbiji, a potom nakon izbijanja svetske finansijske krize dolazi do njihovog usporavanja. Karakteristično je to da strane direktne investicije nisu uticale na rast zaposlenosti i smanjivanju spoljne zaduženosti, a nisu imale pozitivan uticaj na rast industrijske proizvodnje. SDI su se uglavnom koncentrisale u finansijski sektor i sektor usluga, dakle, ne i u sektore gde se proizvode razmenjiva dobra.

Grafikon 6. Inflacija u periodu 2003-2013. godina

Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS i NBS, 2014. godine

Grafikon 7. Devizne rezerve Srbije (miliona EUR) u periodu 2003-2014. godina

Izvor: grafikon konstituisan na bazi podataka RZS i NBS, 2014.

Jedan od retkih pozitivnih učinaka ekonomske politike, odnosno monetarne politike utemeljene na neoliberalnoj doktrini iskazao se u držanju inflacije pod kontrolom i rastu deviznih rezervi.

Prema prezentiranim podacima, devizne rezerve su zabeležile značajan rast sa 3,5 milijardi iz 2003. godine na 12,1 milijardu EUR u 2013. godini.

ZAKLJUČAK

Tranzicioni period prelaza iz socijalizma u kapitalizam nije ispunio očekivanja. Privatizacija deregulacija i liberalizacija utemeljeni na neoliberalnoj ekonomskoj doktrini doveli su do opadanja svih ključnih ekonomskih i socijalnih pokazatelja u odnosu na pred tranzicioni period. Danas se sporovi počinju voditi u vezi sa nekim od ključnih postulata neoliberalne doktrine. Radi se o pitanjima preispitivanja uloge države i njene funkcije vezane za razvojnu ulogu, posebno ulogu učešća u industrijskoj politici. Takođe, preispitivanju se podvrgava preovlađujuća doktrina samoregulišuće uloge tržišta i nužnosti sprečavanja njegovih negativnih uticaja koji se manifestuju na povećanje nejednakosti i stvaranje monopola. Pitanje koje se odnosi na pridavanje dominantnog značaja individualnim interesima pojedinca i njegovoj sposobnosti da posredstvom privatne svojine obezbedi ekonomski i društveni razvoj u većini tranzicionih zemalja su pod velikim znakom pitanja. Sve je više sledbenika ideje da je potrebna nova uloga države koja će se odricati neoliberalne funkcije kojom je pružala podršku gomilanju bogatstva u rukama manjine i nejednakosti, ka socijalnoj i razvojno usmerenoj državi.

Nužan je zaokreta u ekonomskoj politici Srbije, pre suočavanja sa konačnim scenarijima dužničkih kriza, kao što se to sada dešava u Grčkoj. Nužan je otklon od vođenja ekonomske politike koja se temelji na neoliberalnoj doktrini. Neophodno je da ekonomska politika preokrene tokove nedovoljne proizvodnje, seljenja akumulacije i kapitala koji se odvijaju u okviru neprikosnovenih individualnih sloboda i prava nad kapitalom.

LITERATURA

1. Andrew Gamble, *The Spectre and the Feast Capitalist and the Politics of Recession*, Palgrave Macmillan, London, 2009.
2. Božo Drašković, *Ekonomske aspekte ekološke politike*, Institut ekonomskih nauka Beograd 2012.

3. Božo Drašković, *Kraj privatizacije i posledice po ekonomski razvoj u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka, Beograd 2010.
4. Božo Drašković, Vesna Aleksić, Jelena Minović, *Problemi deindustrijalizacije u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka Beograd, 2014.
5. Džozef E. Šiglic, *Protivurečnosti globalizacije*, SBM-x Beograd, 2002.
6. Elinor Ostrom, *Upravljanje zajedničkim dobrima, Evolucija institucija za kolektivno delovanje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.
7. Friedrich A. Hayek, *Poredak slobode*, Global Book, Novi Sad, 1998.
8. Friedrich A. Hayek, *Kontrarevolucija nauke, Istraživanja o zloupotrebi razuma*, CID, Podgorica, 1999.
9. George Yerrow, *Privatizacija u teoriji i praksi*, Časopis Pogledi, Split 1989.
10. Hardin Garrett, (1968), *The Tragedy of the Commons*, Science, vol 162, december 1968. str.1243-48
11. Ludwig von Mises i Friedrich A. Hayek, *O slobodnom tržištu*, Mate, Zagreb, 1997.
12. Louis de Alessis, *Pravo na vlasništvo i privatizacija*, Časopis Pogledi, Split 1989.
13. Ljubomir Madžar, *Antiliberalizam u 22 slike*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, 2012.
14. Ljubomir Madžar, *Suton socijalističkih privreda*, Ekonomika i Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1990.
15. Milton&Rose Fridman, *Sloboda izbora*, Lični stav, Global Book, Novi Sad, 1996.
16. Milton Fridman, *Kapital i sloboda*, Global Book, Novi Sad, 1997.
17. Toma Piketi, *Kpitalizam u XXI veku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.
18. Zbignjev Bžežinjski, *Amerika-Kina i sudbina sveta*, Albatros plus, Beograd, 2013.

SUMMARY

NEOLIBERAL DOCTRINE AND ECONOMIC POLICY IN SERBIA

In the last fifteen years, the economic policy in Serbia has been designed and implemented predominantly on the doctrinal postulates of neoliberal economic doctrine. Both in the past and today, state interventionism, that appeared from time to time, was not based on Keynesianism, but on the neoliberal concept of mitigating the negative effects of economic crises through interventions on the fiscal and monetary level. The strategy of economic policy was based, and is still based on the implementation of the model of full privatization, deregulation and liberalization. The state withdrawal from the direct economic activity through the ownership of companies is justified a priori with its economic inefficiency. At the same time, it is assumed that the private property will, by default, lead to economic growth, development and consequently to an optimal level of employment with the establishment of liberal self-regulating market factors of production. Economic theory, especially its critical part, has no precise and clear concept in relation to the needs, conditions and assumptions of maintaining the state ownership in the real sector. The state withdrawal from the real sector is justified by the negative effects of political factors interference in the management of the available resources. At the same time we start from the hypothesis that the private sector and attracting the foreign investors can solve the economic and social problems of Serbia. Self-regulating market with the wrongly conceived state's role in the implementation of economic policy in Serbia, has recorded negative results.

The results of the managed economic policy so far, based on the neoliberal doctrine are unsustainable: the industrial production is neglected, GDP growth is weak, unemployment and external indebtedness are high, and poverty growth is constant.

Key words: neoliberalism, market, self-regulation, economic policy, state interventionism